

Izdajica, protuha ili prorok?

JOSIP FRANK

«Poštovalac inteligencije prije svega drugoga, smatrajući i sada glupost nemoralnom pojavom, nalazio sam u dru J. Franku najinteligentnijeg hrvatskog političara, opasnog tribuna u diplomatskoj oportunističkoj pozi, jedinog našeg rodoljuba koji šah politički igra glavom, a ne srcem kao mi sentimentalni i mekani Hrvati», zapisao je 1909. A.G. Matoš misleći da politika nije i tehnika vladanja i umjetnost mogućega, nego samo «misao etična». A o političaru dr. Josipu Franku piše Tomislav Jonjić.

čitatelji tekstova koji obraduju razdoblje između okupacije Bosne i Hercegovine i početka prvog svjetskog rata kako će učiti da slične prosudbe o Josipu Franku i «istom» pravaštvu potječu iz pera «jugoslavjanskih», ali i siobnodzidarskih autora (od Folnegovića i Potočnjaka do Josipa Horvata i kasnijih naslona). A dr. Frank ipak za služi objektivni pristup. Josip Frank rođen je u židovskoj obitelji 10. travnja 1844. u Osijeku, gdje svršuje osnovnu školu i gimnazij. Svršivši pravo u Beču, 1872. postaje odvjetnikom u Zagrebu. Četiri godine kasnije počinje izdavati oporbeni list «Agrarer Presse» (kasnije «Kroatische Post»). Gradskim je zastupnikom izabran 1880. a 1884. godine postaje zastupnikom u Saboru i to kao politički «divljak», tj. ne pripadajući nijednoj stranci. Spomenuti su Frankovi listovi, kao i zametak osječkog «Branika», vrlo brzo zabranjeni od strane nagodbenjačkog režima, dok on sam dopisuje u središte zanimanja već 1880. godine objelodanivši brošuru «Die Quote Kroatiens» u kojoj dokazuje strahovitu financijsku preopterećenost Hrvatske nakon sklapanja nagodbe s Ugarskom. Do smrti 17. prosinca 1911. godine smatran je vodećim financijskim stručnjakom u Hrvatskoj. Njegovu će narav u dnevniku ocrtati Ivo Kršnjavi: «Željnom je marljivošću proučio sve madarske spise, koji se tiču našega budžeta. Ja bih se okladio da je naučio u tu svrhu magjarski» (I. Kršnjavi, Zapisci iz kulisu hrvatske politike, Zagreb, 1986. sv. I, str. 219.).

Stranci će prava ugledni i imućni zagrebački odvjetnik pristupiti tek 1890. godine, u vrijeme do su starčevićanci još uvijek obilježeni žigom veleizdajice zbog Kvarternikove rakovite bune. Bilo je to doba konačnog nepuštavanja rusofilske orijentacije A. Starčevića i razdoblje pojačane velikosrpske ekspanzije. Godinu dana ranije odstupe je, naime, Milan Obrenović, pa se srpska propaganda u Bosni i Hercegovini, pritajena nakon tajne konvencije iz 1882. godine, ponovno pojačava. U banskog Hrvatskoj, jednako kao i u Dalmaciji koja je upravo i politički odijeljena, istodobno raste raspoloženje za suradnju sa Srbima ili čak ustoličenje tzv. narodnog jedinstva: Hrvati bi i Srbi imali biti dva plemena jednog te istog naroda. Za Antu Starčevića i većinu njegovih pristaša, u Hrvatskoj živi samo jedan politički narod — hrvatski. Oko tog pitanja lome se pokušaji suradnje oporbenih stranaka. «Da nije «Staroga», sporazumjeli bismo se s pravasi za dva sata», piše Rački Strossmayeru u siječnju 1891. godine (korespondencija Rački-Strossmayer, sv. IV, str. 209. Zagreb, 1931.), a nešto kasnije vladika Stročca uzvraća nadom da će Frank pripomoci približenju oporbe, međutim, «dok «Stari» vodi, ne može se ništa promijeniti. Beznačajnost kod nas slavi svaki dan nove pobjede» (KORS, sv. IV, str. 295.).

I bez objelodane velikosrpske kampanje i Khuenova izbornog reda koji je srpskom življu omogućavao presudno utjecati na sastav Sabora, pravaško je antipristvo na svakom koraku nalazilo hranu: osim mjesta potpredsjednika Sabora, Srbi su tražili ravnopravnu uporabu ćirilice, priznanje srpskog «političkog» naroda, pravo na isticanje srpske državne zastave, predsjedništvo Stola sedmorice, istodobno svesrdno podupirući Khuenov apsolutizam — od 103 madžaronska zastupnika u doba Khuenova banovanja. 101 bija hru Srbi! (Usp. L. Katić, Pregled povijesti Hrvata, Zagreb, 1938. str. 258.)

Odmah nakon dolaska u Stranku prava, dr. Josip Frank «stječe vodstvene položaj uslijed neosporne intelektualne superiornosti prema ostalim članovima vodstva» (J. Horvat, Ante Starčević, Zagreb, 1990. str. 380.), a M. Gross nalazi da je «Josip Frank bio vrlo oštrouman. Mnoge je pojave uočavao prije svojih suvremenika», dodajući da je prvi uočio značenje radničkog pokreta i radničkog buntu hito dati nacionalno povu, istodobno tražeći osnivanje sindikata i zdravstvenu zaštitu radnika (Gross, nav. dj. str. 302.). Braneći političke osuđenike, Frank paretalno «podupire dvije petiće zagrebačkih radnika koji traže da se uvede opće pravno glasa. Njemu pripada i prijedlog o ukidanju novinske kaucije i poboljšanju postupka pri novinskim zapljenama» (R. Lovrenčić, Geneza

politike «novog kursa», Zagreb, 1972. str. 68.), a zahtijevajući slobodu tiska i zbivanja, te radikalno skidanje madžarskih obilježja na hrvatskom tlu (Kršnjavi nav. dj. sv. I, str. 243.) ...

Nama je ipak najvažniji Frankov odnos prema državnopravnim pitanjima. Okupacijom Bosne i Hercegovine 1878. i ujedinjenjem Vojne krajine i matice zemlje 1881. godine političke su prilike bitno promijenjene. Čini se da predstoji ujedinjenje s Dalmacijom, Istodobno u Monarhiji, čak i u krugovima vrlo bliskim dvoru, jača trijalistički pokret. Ustupak trijalističkoj koncepciji je i program Stranke prava iz 1894. godine koji Frank pruža više prostora za manevar — njegovoj su tada jedino mogućoj političkoj taktici, na ruku išle snage koje su se «okretale protiv duzima uopće» (Gross, nav. dj. 267.).

U borbi za Starčevićovu političku baštinu konkurira mu mason Fran Folnegović s kojim je Starčević do 1875. u sukobu zbog Folnegovićevo pakiranja sa štrosmajerovcima. Za razliku od Folnegovića, koji je nakon stupanja u peštansku masonsku ložu «počeo propovijedati bratstvo s Madžarima», hoteti upravitri Stranku prava na pregovore sa žestoko protuhrvatskim madžarskim vladajućim krugovima radi rješenja hrvatskog pitanja u dualističkom okviru (I. Mužić, Masonstvo u Hrvata, I. izd. Split, 1973. str. 57-58.), u desnom krilu Stranke pojavu austrofobsko raspoloženje, što je bilo vidljivo već prigodom Adrese iz 1887. godine. Spor je vodio prema raslo koji se dogodio nakon poznatih demonstracija sveučilištaraca 1895. godine. U nas u te demonstracije uglavnom nazivane protumadžarskima, a od aktera spominjali su se samo Vladimir Vidrić i Stjepan Radić. Međutim, demonstracije su imale i protusrpski karakter, jer su prigodom posjeta Franje Josipa Zagrebu 16. listopada 1895. godine na srpskoj banci, pravoslavnoj crkvi i srpskoj bogoslovnoj općini bile izvježene samo srpske zastave (Katić, nav. dj. str. 257.). Među vodama sveučilištaraca nalazili su se i Frankovi sinovi Ivica i Vladimir. Mjesec dana kasnije Radić je osuđen na šest, a Ivica i Vladimir Frank na četiri mjeseca zatvora (J. Horvat, Povijest hrvatske, Zagreb, 1936. str. 313.). Pet dana poslije demonstracija hvalitelj Kallayeva režima u Bosni Fran Folnegović osuđuje protumadžarsko raspoloženje mlađei, a sutradan Ante Starčević, Josip Frank, Mile Starčević i Eugen Kumičić najvuljivo istup iz kluba Stranke i osnivanje «Čiste stranke prava». «Čisti» već 2. studenoga počinju izdavati glasilo «Hrvatsko pravo», dok će mjesec dana kasnije ostatak stranke pokrenuti «Hrvatsku domovinu» po kojoj će biti nazvani «domovinišima». Uskoro će domovina stupiti u čvrstu koaliciju s obzoršima, koja će 1903. uzeti naziv «Hrvatska stranka prava», dvije godine potom stupiti u hrvatsko-srpsku koaliciju, da bi 1918. pod vodstvom S. Pribičevića Hrvatsku darovala Aleksandru Karadorđeviću. (Ubrzo će nakon rasloka, 1896. godine Folnegović objaviti bezvrijednu brošuru «Otvorite očili» u kojoj će zanejati pripadnost slobodnom zidarstvu. Do sličnog rasloka među pravašima u Dalmaciji doći će 1898. godine, kad se don Io Prodan i «Hrvatska kruna»-de facto pridružuju Franku.)

28. veljače 1896. umire Ante Starčević, ostavivši vodstvo stranke Josipu Franku, a sinovcu Milu upravljajući Starčevićevim domom, izgradnja kojega je započela 1894. a dovršena 1895. godine Mile Starčević i zubar Pavelić odvojit će se od Franka u travnju 1908. godine, opet zbog različitih gledanja, na srpski problem i antipristvku politiku bana Pavla Raucha.

Ostaviši na čelu stranke koja je još za Starčevićeva života iz taktičkih razloga u program ugradila ambiciju stvaranja «Velike Hrvatske unutar Velike Monarhije», Frank postaje kamenom smrtinje hrvatskoj oporbi koja želi suradnju sa Srbima i Madžarima protiv Beča. Prigodom regnikolarne deputacije 1898. on je jedini hrvatski političar koji nije išao za poboljšanjem nagodbe, nego za njezinim raskidom, gradeći «doktrinu izolacije i ekskluzivizma samohrvatskog», što je po M. Gross bilo u interesu i po nalogu vrhova Monarhije (M. Gross, O političkom liku F. Supila, MH, Dubrovnik, 4/70. str. 18), dok T. Ganza-Aras ocjenjuje da je «ek-

stremna hrvatska misao zapravo služenje Beču» (isti zbornik, str. 73.).

U to vrijeme među hrvatskim političarima jača suplovsko-trumbićevska struja koja je promicala «narodno jedinstvo», iako su Srbi odmah pokazali na kakvo jedinstvo misle. Kad je zagrebački «Srbobran» bez ograde i komentara pretiskao Stojanovićev članak «Srbi i Hrvati» u kojem se Hrvatima najvuljivo borba do istrebljenja (taj će Stojanović poslije biti članom Jugoslavenskog odbora!), prvih dana rujna 1902. u Zagrebu su izbile žestoke protusrpske demonstracije iz kojih je po nepodijeljenom mišljenju stajala Frankova stranka.

Ipak je nakon Riječke i Zadarske rezolucije došlo do stvaranja hrvatsko-srpske koalicije kojoj je intelektualnim vodom bio Fran Supilo. Supilo je još prije deset godina prihvatilo načelo da su Srbi i Hrvati jedan narod, pa je neizbježno morao doći u sukob s Frankom: «U Hrvatskoj je dr. Frank jedini koji zna što hoće! — tim svojim usklikom dao je Supilo spontano svjedočanstvo priznanja svojem dugogodišnjem političkom protivniku, dokazao, da ga nije nijedan trenutak potcijenjivao, naprotiv, spoznao njegovu političku snagu», zapisat će J. Horvat (Horvat, Supilo, Zagreb, 1938. str. 159.), dodajući da je «sigurno, dr. Frank bio mogao zauzeti istaknuto mjesto i u madžaronskoj stranci» i ističući da «Frank organizira stranku na novo, financira nju i njezinu štampu. Stvarno je Frank, kod ocjene njegove politike i njegove ličnosti, ne smije se to prešutjeti, žrtvovao za stranku svoj relativno lijep imetak, umro je u rastrovanim imućstvenim prilikama. Dr. Frank lično nije bio plaćenik Beča. Sve što je primao, davao je stranci». Horvat objašnjava i hrvatsvo pokršteno židova: «Dr. Frank se tokom godinu intimno razvio u hrvatskog patriotu svoje vrste, uživao se u sve elemente pravaškog rodoljublja. Dokazuje to nesobnošću materijalnih njegovih žrtava... Dr. Frank raznao samo s postojećim činjenicama i na njih prilagođuje legitimizam pravaštva, koji prelazi preko nagodbe, priznajući tek hrvatski narod i hrvatskoga kralja. U Franji Josipu politika dr. Franka ne želi vidjeti Habzburga, nego legitimen nasljednika Zvonimirove krun» (isto, str. 161.). Sukob sa Supilom pojačat će se nakon što je 25. veljače 1907. godine u Saboru Supilo izjavio da Bosnu treba dati Srbiji. Nakon ruskog poraza u ratu protiv Japanaca 1905. Franku su porasla krila, jer je list Franje Ferdinanda «Gross Oesterreich» najvuljivo ujedinjenje Trojednice i BiH u «jedno upravno tijelo s jedinstvenim zemaljskim saborom i hrvatskim predstavništvom u središnjem parlamentu», a Franku je obećano da će Monarhija pomoći ujedinjenje hrvatskih zemalja i borbu protiv masonerije i pravoslavlja (Gross, Povijest... str. 338-343.). Već i zbog toga je Supilovo izjavy dočekao na nož, nazivajući je otvoreno izdajkom. Ujedinjenje hrvatskih zemalja zadatak je, po njemu, njegove stranke, neovisno o sredstvima kojima će se morati poslužiti (Kršnjavi, nav. dj. sv. II, str. 507-508.). A Srbi su «gledje Bosne prava pogibelj za monarhiju i hrvatsvo. Radi njih će naša carevina morati još jedan rat za Bosnu voditi. Oni su na Riječku rezoluciju pristali po tu cijenu, da se Hrvati odreknu aspiracija na «srpsku» Bosnu. Otud njihova tobožnja ljubav za grudu na kojoj su se rodili. Oni i tu grudu samo utoliko ljube, ukoliko je smatraju plijenom budućega velikoga srpskoga carstva od kojega nas Bog sačuva», piše Kršnjavi Jagiču (Zapisci... sv. II. str. 504.). Dijagnoza se pokazala savršeno točno.

Da bi spriječio srpski utjecaj i hrvatsko-srpsku koaliciju, cilj koje je, kaže L. Katić, «oživjeti jugoslavensku misao, a sredstvo — oportunistička politika prema Budimpešti, što kod čiste stranke prava izaziva odstup od austrofobske Starčevićeve politike», Frank počinje suradnju s banom Pavlom Rauchom koji je «sklon hrvatskom smjeru politike čiste stranke prava, pogotovo zato što je koalicija vodila izravitu srbofilsku politiku» (nav. dj. str. 262-265.).

I bez mladoturske revolucije, koja je započela 25. srpnja 1908. godine, bilo je jasno da od aneksije BiH mora doći. Aneksija je Franku značila objedinjavanje svih hrvatskih zemalja pod is-

tim željom nakon četiri i pol stoljeća. Jedinu opasnost bili su Srbi — ban Pavlo Rauch dao je uhititi 53 Srbina i pokrenuti tzv. veleizdajnički proces (bez obzira je li stvarnog dosluha između njega i Franka bilo, o suradnji Srba u Hrvatskoj i rusofilske karadorđevičevske Srbije bili su suglasni). Osuđeni iz 1909. ubrzo su abolicirani. Na procesu su, naravno, nijekali veza sa Srbijom, ali su to poslije sloma Monarhije priznali (usp. Katić, nav. dj. str. 265.). Dok se Monarhija pripravljala za aneksiju, Frank je užurbano radio, pripremajući naoružanu «legiju» za obranu hrvatskih interesa u Bosni i suradujući s nadbiskupom Stadlerom (obojava su štitali Muslimane i držali ih Hrvatima!), protivče se žestoko parolama Srba u hrvatskom Saboru koji su se nadali pomoći Rusije i tražili da u sudbini Bosne odlučje veleivasti ili plebisicit («Protiv hrvatskog državnog prava nema plebisicitali»), raskidajući sa stranačkim drugovima koji su se protivili aneksiji i tražeći osnutak Hrvatske pravoslavne crkve.

Iako već ozbiljno bolestan, dođe ga aneksiju 5. listopada 1908. godine. Želio je još sružiti Supilov utjecaj, ali je masonerija u Beogradu Friedjungu podmetnuto krivotvorene dokumente, pa je austrjska protusrpska propaganda, uz obitnu pomoć slobodnog zidara T. Masarijka, usred Beča dobila pljusku. Frank je optuživan kao inicijator procesa, jer je u njegovom glasilu već 1905. godine S. Pierloti pisao o Supilovim vezama sa Srbijom. Kršnjavi u dnevniku navodi da su prvi glasi o Supilovim vezama sa Beogradom zapravo došli od grofa Khuenta (Zapisci... sv. I. str. 374.).

Ostavivši vodstvo stranke dr. Horvatu, dr. K. Bošnjaku, dr. Elegoviću i sinovima, Frank umire prezađeno 17. listopada 1911. godine. Matoš koji ga je napustio 1909. zapisat će: «Umro je dakle Frank, koji dva decenija žrtvovao snagu svoju ideji hrvatskog nacionalizma, a sav svoj imetak još uvijek bezuspješnom organiziranju pravaštva, bivši popularan među vjernicima kao Mojsije i sv. Franjo Asiški, a suradnik nezahvalnošću mnogih dana uvaženih i uvaženijih, koje je u ulice poabrao i prigrio ih oćinskom ljubavlju. Veliki je dobrotvor zaklopio oči kao monah, zapriješnut na vječno siromaštvo. Zaboravljivi, opsovan, neshvaćen i prevaren, kao siromah, najnerijećniji i najveći duh Hrvatske u posljednja dva decenija, organizator i prvi apostol Starčevićeve ideje» (AGM, Sabrana djela, sv. XVI, str. 49.).

Zig izdavnstva pritižit će mu mnogi, napose oni koji su, iz različitih razloga, bili neposobni uočavati kretanja i mogućnosti hrvatske politike i oni savosrpsko kojih postade velikosrpsvom. A Frank je isticao da «mi pravoslavnomo elementu hrvatskog naroda kao takvomu naškoditi nećemo, mi želimo njegovu pravovrnost u svakom pogledu... Ali dok se taj element upotrebljuje, da se navijeti i vodi rat protiv državno ideji hrvatskoga naroda... dotle smatramo svojom dužnošću, da se borimo protiv tog srbizma» (usp. A. Radić, Sabrana djela, sv. XVIII, str. 178.). I zbog toga je nesretnom bila sudbina Stranke prava: tom su se idejom pokrivali i oni koji su poput zubara Pavelića, Mate Drinkovića ili Ante Trumbića (ali i Cesarca, Kričje i Bogdanova) Hrvatsku strovali u Jugoslaviju. Frankovcu su kao stranka nestali raskidom državnopravnih sveza s Monarhijom, a iz sudjelovanja u radu tzv. Narodnog vijeća SHS pod vlašću S. Pribičevića bijahu isključeni samim statusom jer «nisu priznavali narodnoga jedinstva».

Borbu za hrvatsku državu nastaviti će već 1919. pod vodstvom dr. Aleksandra Horvata i Vladimira Prebega, kojima će se uskoro pridružiti dr. Ante Pavelić, kasniji PoglavlNIK NDH. No to je već druga priča.

A mi danas znamo bolje nego ikad da je Srkan Lipovac 1970. godine hrabro zapisao jednu značajnu istinu: «Koalicionska «oportunistička i kvietistička» politika ... po posljednjima za zbiljske (hrvatske) interese bile je daleko pogubnija no ona frankovaca... (Lipovac) Zašto je baš tako kako jest? Dubrovnik, MH, 4/1970. str. 98.) Zbog takve politike, hvatjene desetljećima, već drugi puta ginemo u susuca» ...